

CONSTRUCCIÓ IDENTITÀRIA I POLÍTICA ESPORTIVA EN LA PILOTA VALENCIANA

VÍCTOR DURBA CARDO.

(PROFESSOR DE SECUNDÀRIA. CONSELLERIA D'EDUCACIÓ. GENERALITAT VALENCIANA)

DANIEL MARTOS-GARCÍA (UNIVERSITAT DE VALÈNCIA)

RESUM

LA PILOTA VALENCIANA ÉS UNA DE LES ACTIVITATS TRADICIONALS DE LA SOCIETAT VALENCIANA. LA PRETENSÍO D'AQUEST ARTICLE RADICA A ESTUDIAR AQUESTA SOCIETAT A L'ATZAR DEL SUCCÈIT AMB AQUESTA PRÀCTICA RELACIONANT-LA AMB LA HISTÒRIA, LA POLÍTICA ESPORTIVA I LA IDENTITAT. LA BASE EMPÍRICA DE L'ARTICLE ESTÀ CONSTITUÏDA, SOBRETOT, PER FONTS INTERNES A TRAVÉS D'ENTREVISTES EN PROFUNDITAT ALS DIFERENTS AGENTS IMPLICATS: PILOTARIS, TÈCNICS, AFICIONATS I EMPRESARIS. AQUESTES DADES S'HAN RELACIONAT AMB BIBLIOGRAFIA ASSAGÍSTICA.

EN ELS RESULTATS S'IDENTIFIQUEN LES CONDICIONS QUE ES DONEN EN EL CONTEXT VALENCIÀ RESPECTE A LA IDENTITAT QUE S'HA ANAT CONSTRUÏT COM A POBLE AL LLARG DE LA HISTÒRIA. EN SEGON LLOC, S'ANALITZEN LES CAUSES DE LA POLÍTICA ESPORTIVA DUTA A TERME PER LES INSTITUCIONS VALENCIANES I, FINALMENT, ES TREUEN CONCLUSIONS DE LES CONSEQÜÈNCIES QUE HAN COMPORTAT AQUESTES DECISIONS POLÍTIQUES.

PARAULES CLAU:

IDENTITAT, POLÍTICA ESPORTIVA, JOC TRADICIONAL.

RECEPCIÓ: 13/06/2021

ACEPTACIÓ: 22/10/2021

1. INTRODUCCIÓ

La pilota valenciana com a joc tradicional s'ha caracteritzat per la flexibilitat normativa, el poder del pacte, el protagonisme del públic o l'horitzontalitat i respecte en el tracte (Martos i Torrent et. al., 2011). Avui en dia, de les innombrables modalitats que es practicaven antigament, només resisteixen una dotzena d'elles, refugiades en pobles i comarques concretes. Malgrat tot, la seva manera de jugar ha resistit el pas del temps. Aquest joc, doncs, és el *leitmotiv* del que segueix.

La pilota valenciana és propietat de la societat valenciana la qual, com a poble, presenta una identitat gens sòlida: al contrari, té una identitat més aviat feble, la qual cosa es fa patent en la relació que ha tingut amb la pilota valenciana.

Si com declaren García Ferrando i Ariño (1998), una de les característiques de les societats actuals és el reforçament de la consciència local-nacionalista, el País Valencià presenta el percentatge més baix de localisme i el més alt d'espanyolisme. De fet, com aprofundirem més endavant, durant la Renaixença,

el moviment cultural i literari que va tractar de fer ressorgir la cultura d'arrel catalana a la fi del segle XIX, no es forja un sentiment identitari diferencial de l'Estat Espanyol, més aviat al contrari, ix reforçat un regionalisme particular. Les reivindicacions, per tant, dels elements que identifiquen als valencians com a tals, com pugua ser la llengua o la pilota, han estat absents al llarg de la història.

Com veurem, arran de la modernitat, aquest joc articula tota una cultura popular subalterna que es contraposa a la cultura hegemònica dins del territori valencià i configura un *habitus de classe* (Bourdieu, 1991), que és la manera de pensar i sentir originades per la posició que una persona ocupa en l'estructura social, la qual cosa garanteix la coherència amb el desenvolupament social i sistematitza el conjunt de pràctiques de l'agent dins d'una pràctica, com la pilota valenciana, posem per cas, en un trinquet.

L'habitus de classe és un producte de les condicions econòmiques i socials. Està relacionat amb la trajectòria seguida dins de la classe social a la qual es pertany, la qual cosa reproduceix una manera de fer pròpia, representada per condicions de treball i vida. Per aquest motiu, *l'habitus de classe* defineix el sentit que s'atribueix a la pràctica i els beneficis que s'esperen d'ella.

En segon lloc, arran de l'intervencionisme institucional, la relació de poder establerta es constitueix com la segona variable a partir de la qual s'estableixen les connexions històriques i identitàries en la configuració del que és ésser valencià. En aquesta categoria cal tenir molt present el concepte d'hegemonia cultural de Gramsci considerant la interrelació entre les cultures locals, tradicionals o subalternes i la cultura global o hegemònica, entesa com un canvi conflictiu (García Canclini, 1984).

L'imaginari simbòlic que han construït les institucions que han gestionat la pilota valenciana i la percepció que es té d'aquesta pràctica són elements clau en la forma que ha adoptat la política esportiva. Conseqüentment, en aquest article es pretén treure a la llum allò que no es veu i que, d'altra banda, estructura la pilota valenciana, com són la política esportiva duta a terme, la relació d'aquesta política amb la identitat dels valencians i les conseqüències que es deriven d'aquesta política.

L'article es basa en una recerca de caràcter etnogràfic que va tenir lloc entre el 2012 i el 2017 i que va fructificar en una tesi doctoral (Durbà, 2017). La recollida de dades es va desenvolupar principalment amb entrevistes en profunditat (16 en total), així com diversos grups de discussió (3 en total). Els i les informants van ser seleccionats en funció del rol que ocupaven dins de l'univers de la pilota valenciana. Així, es va entrevistar tant jugadores i jugadors en actiu com retirats, trinqueters, tècnics, aficionats i gestors de la pilota professional. Hi ha, per tant, una representació d'experts en la pràctica investigada, és a dir, una perspectiva pròpia i rellevant del fenomen.

Quant a l'anàlisi de dades, aquest s'ha concretat en una anàlisi del discurs amb la finalitat de trobar sentit a allò social.

2. RESULTATS I DISCUSSIÓ

Com vulga que la identitat es reconstrueix a través del contrast entre els fets històrics i les dades empíriques fruit d'aquesta recerca, s'han estructurat els resultats en dues etapes.

Primera etapa: el no-res, des de la Renaixença al Franquisme

Al País Valencià, arran de la Renaixença a la fi del segle XIX, i el blasquisme en el primer terç del XX, es forja i es perpetua una diferència entre el poble i la ciutat (Mira, 2015). És a dir, s'estableix en aquesta època una escissió entre els sectors dominants urbans incorporats a la cultura oficial i tot un poble distant a aquesta mateixa cultura. Des de la cultura oficial urbana això es pot atribuir a la insuficient castellanitat popular, a l'endarriment, a la rusticitat i a la ignorància. D'altra banda, s'exalten els costums i les formes de vida rurals i humils com a mostra d'un exotisme innocent domesticat i pròxim, o com les supervivències emotives d'un passat desactivat i mort d'un altre temps (Mira, 2015). En aquesta línia ideològica, la pilota passa a ser l'entreteniment del poble que conforma una cultura subalterna.

Per a Mira (2015) aquesta configuració històrica de la ideologia de la inferioritat fa falta que siga dissimulada o combatuda per alguna forma d'autoafirmació, bé per a fer la inferioritat assumida més suportable, o bé per a negar com a insuportable la inferioritat imposada. Els mecanismes compensatoris han estat la valencianitat del Regne, la regió, el clima, la bellesa de les dones, la excel·lència dels artistes o l'himne regional. Aquestes característiques hiperbolitzen la diferència valenciana que, segons Flor (2011), configuren una identitat regional articulada pels següents elements culturals: 1) la literatura de masses dels best-sellers de Blasco Ibáñez, 2) la pintura costumista encarnada per Sorolla, 3) l'arquitectura gòtica de la València medieval i 4) les festes, en particular les falles.

La pilota, en tant tret diferencial, també forma part d'aquesta ideologia. Amb el terreny adobat, el franquisme ho va tenir molt fàcil per a continuar amb aquesta línia ideològica (Mira, 2015). Efectivament, aquesta estigmatització s'agreuja després de la Guerra Civil i amb la irrupció de la modernitat es configura una imatge de menyspreu de les classes dominants. Segons Millo (1976, 1982) això, juntament amb l'expansió urbanística, l'augment del trànsit rodar i la popularització dels esports de masses, va socavament la pràctica i la classe subalterna comença a abandonar el joc de pilota.

Pel que respecta a la pilota en el sí de la societat valenciana cal destacar que, des de l'alta Edat mitjana, el valor social que tenia la pilota valenciana era molt alt. Com diu Garcia Frasset (2013), a la fi del segle XV les principals famílies nobles de la capital del Regne de València tenien trinquet propi. Els nobles jugaven en aquests espais privats i exclusius mentre el poble pla jugava al carrer. És durant la Renaixença que el joc de pilota comença a ser considerat un tabú per a la burgesia valenciana (Gómez, 2016; Pérez, 2016). Les classes dominants, aquelles que exerceixen una hegemonia no sols basada en el control polític i econòmic, sinó també en el control dels mecanismes que atorguen capital simbòlic o legitimitat social (Shusterman, 2000; Mira, 2015; Gómez, 2016; Pérez, 2016) li donen l'esquena al joc. Si abans el trinquet era una espai exclusiu de les

classes altes, des que aquestes comencen a abandonar la pràctica, el trinquet passa a ser un espai d'oci per al poble, que és el que ara l'ocupa. Com es mostra en el següent anunci de premsa (Figura 1), les partides de pilota van ser els esdeveniments esportius més nombrosos durant el primer terç del segle XX.

Així durant l'últim terç del segle XIX i el primer del XX, segons Agulló i Agulló (2009) i Bosch (2014), és quan més trinquets es van construir per tot el territori valencià.

Figura 1: Premsa anys 20

És a partir dels anys 60, quan el carrer deixa de ser un espai lúdic i de relació pres pels vehicles motoritzats, que el trinquet queda, a un nivell més residual i minoritari, com l'espai de pràctica més emblemàtic de l'activitat estudiada.

Per a Beck, Giddens i Lash (1997) la modernitat causa l'evacuació cultural i la conformació d'una baixa i una alta cultura o, la qual cosa és el mateix, unes relacions marginals amb la tradició que dissolen la comunitat local. De fet, la pilota en el territori valencià, des que la burgesia, o les classes altes, deixen de practicar-la, no ha passat de ser una qüestió d'*habitus de classe*, la qual cosa defineix el sentit que s'atribueix a la pràctica esportiva i els

beneficis que s'esperen d'ella. Això està lligat a un *ethos* de classe o sistema de valors que adquiriria el seu significat en el marc de les oposicions diferenciadores entre classes socials.

L'hàbitus de classe, en el cas que ens ocupa, es caracteritza per la precarietat i per la procedència social, sovint rural, localista, poc cosmopolita i el conformisme associat amb l'individualisme, així com l'edat de la gent, sovint avançada, quant als aficionats, i amb el valencià com a llengua vehicular. Òbviament, els grups socials que aspiren a desmarcar-se del que consideren un poble rústic ignorant i endarrerit al qual, fins i tot, li costa parlar en castellà, rebutgen manifestacions com la pilota. La procedència social dels pilotaris i aficionats denota aquest *hàbitus de classe*: "..., molt de llaurador perquè açò és horta, poc d'oficinista, tamé n'hi havia que treballava en una tenda o en un bar..."

Fent una analogia amb la tesi de Shusterman (2000), en el territori valencià, per part del poder de la burgesia valenciana, hi ha una dicotomia estètica inacceptable entre l'art elevat (dins de la cultura hegemònica) i la il·legítima cultura popular titllada de primitivisme (dins de la cultura subalterna). Això és el que representa la pilota valenciana en la ideologia de les classes dirigents. L'educació estètica i ideològica d'aquesta classe ha articulat un *hàbitus* en què no hi ha lloc per a la cultura popular. Un aficionat assidu al trinquet de Pelayo de València corrobora aquest argument esmentant els dirigents polítics valencians: "..., perquè no els interessa... Això és una manifestació pueblerina, del pueblo, i ells no estan en eixa onda."

De fet, *l'hàbitus de classe*, de nou, queda reflectit en aquest *verbatim*:

... les capes més baixes és on més trobes aficionats a la pilota... (...) Burgesos i els rics i tots estos van poquet a la pilota perquè sempre l'han considerat que era una cosa de la plebe i que estava mal vista. De fet, en els trinquet encà voràs alguna foto que fica : Se prohíbe blasfemar. . .

Figura 2A: Trinquet a principis del s. XX.

Figura 2B: Trinquet finals del s.XIX

El trinquet, per tant, d'acord amb aquesta percepció burgesa i una miqueta *snoob*, és un lloc rebutjat i mal considerat dins de la representació d'idees morals de la classe hegemònica. Com assenyala Millo (1982), per a molts el joc de pilota era sinònim de vulgaritat i d'ordinari, la qual cosa, juntament amb les xifres exagerades que s'apostaven (figura 3) i el tripijoc de partides, van marcar la imatge d'aquesta pràctica. Això és, en definitiva, la llegenda negra o el tabú amb què l'exogrup ha assenyalat a la pilota. Per a Cerdà i Mascarell (2009) el trinquet va arribar a ser vist per molts quasi com un niu de perdició i, en conseqüència, tot el joc. Sovint, els informants contraposen l'endogrup, que conformen dins d'una cultura subalterna, a un exogrup compost per tots aquells aliens a la pràctica de la pilota en el trinquet i que, sovint, encamen els que representen la cultura hegemònica:

Trinquets..., han sigut sempre molt mal mirats..., un perdut, un viciós... Perquè tota la vida ha sigut aixina i continua siguent... No que siguen, que pensen que són... Entonces el que està dins de la pilota sap que tot això és mentira, però és un tabú que tenim... de gent ..., de fora del trinquet.

Figura 3: Trinquet de Pelayo. València. © Oriol Clavera.

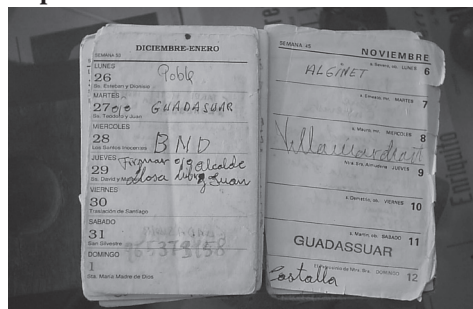

La pràctica, que era el joc del poble, arriba a una crisi flagrant a finals dels anys 60, és a dir, comença a perdre el vigor que tenia en les àrees rurals i la gent comença a deixar de practicar-la.

Conseqüentment, durant aquesta etapa moderna, des de la Renaixença fins al franquisme, la pilota queda com una pràctica del poble que forma part d'una cultura subalterna i contraposada a la cultura hegemònica valenciana que el que fa, en tot cas, és apartar-la.

D'aquesta manera, per exemple, el trinquet constitueix un inframón subaltern i autàrquic dins d'una societat rural aliena a la societat assalariada: "..., no teníem... mai un jornal estipulat, però, entonces n'hi havien apostes i n'hi havien propines..." En aquesta pilota del "dia a dia" i autogestionada cada jugador tenia una agenda, tal com es mostra en la imatge següent (figura 4), on s'apuntaven les partides de tot l'any mitjançant un consens entre els *trinqueters* amb la finalitat que els pilotaris pogueren jugar en tots els trinquets sense que hi hagueren coincidències.

Figura 4: Agenda en la que els jugadors s'apuntaven les partides de tot l'any. Museu de pilota del Genovés.

2.2 Segona etapa: l'intervencionisme democràtic

Dins d'aquest context, com hem dit, la pilota arriba a la dècada dels 70 del segle XX immersa en una crisi total. Així i tot, amb l'arribada d'un procés democràtic en l'Estat Espanyol i la caiguda de la dictadura franquista, s'obri un període en què el poder hegemònic valencià dins de l'Estat de les autonomies busca una reconciliació amb la seua pràctica més atàvica.

Si en l'etapa anterior la classe dominant rebutjava la pràctica, ara les institucions valencianes, en ple procés democràtic, malden per construir els seus propis recursos simbòlics de legitimitació.

Segons Garcia Ferrando i Ariño (1998) si els anys del desenvolupament i l'èxode rural van veure la implantació d'una societat de consum urbana que menyspreava allò tradicional, des de finals dels setanta del segle anterior s'ha passat d'un retorn d'allò popular i rural idealitzat a una reinterpretació de la tradició com a patrimoni cultural i una nova sensibilitat cap al passat local. Un dels efectes d'això ha estat una patrimonialització de la cultura, en tant que les formes del passat es prenen com una cosa digna de preservació i com a font primordial d'identitat col·lectiva. S'entén el tradicionalisme com la trobada amb el passat, un passat en el qual es troben els continguts per a configurar el present. Aquesta mirada nostàlgica i idealitzada representa la premodernitat.

La pilota valenciana en aquest cas funcionaria, en termes identitaris, com un referent estable, segons Castells (1998); com una cosa sòlida, segons Bauman (2003);

com el retrobament amb la seguretat ontològica, segons Giddens (1991). Enfront dels *sostracs* continus que provoca la modernitat, la pilota esdevé en un mapa útil on integrar les experiències d'un món líquid i insegur que sembla dissoldre's contínuament.

Per això, la política valenciana comença a intervenir en una pràctica que, fins a aqueix moment, era "una planta silvestre" (Millo, 1982: 102). A continuació, es descriuen les principals accions empreses per els autoritats en nom de patrimonialitzar el joc tradicional de la pilota.

En primer lloc es crea, l'any 1984, la Federació de Pilota Valenciana, a fi d'institucionalitzar les regles de cada modalitat, consolidar els campionats existents i impulsar les escoles municipals de pilota, que anaven proliferant per bona part dels pobles valencians. A més, en aquest afany per a revaloritzar el joc s'enceta una carrera en la construcció de trinquets i carrers de pilota de caràcter municipal. L'èmfasi institucional, en aquest cas, ha estat bolcar-se en la seua inauguració. Després de tallar la cinta, l'abandó ha sigut palès, per la qual cosa moltes instal·lacions han quedat en desús o amb una activitat molt minsa. En el *verbatim* del següent informant es relaciona la democràcia com el problema a què s'enfronten els polítics en l'actualitat:

... Això és un dels defectes de la democràcia- Riu- que als polítics... volen fer-se la foto i au i després ja això... I ahí està el problema... Feien el trinquet ací a Mur-la, el varen fer i lo que em preocupava..., que feren el trinquet i que després no l'usaren. Tu has vist a algú que estiga preocupat quan estan fent un trinquet i si després no s'usa. No, no estan preocupats (...). Estan preocupats en pintar-lo i inaugurar-lo (...). Pues havien de fer algunes fórmules perquè estiguen preocupats...

Com és pot besllumar, atesos els fets que han protagonitzat la política institucional cap a la pilota valenciana, aquesta no passa de ser una "política d'aparador", encarnada en el nombre d'instal·lacions inaugurades en l'etapa democràtica, la qual

cosa ha acabat per convertir-se en un tòpic. La resposta subalterna a aquesta gestió de la classe hegemònica ha sigut un distanciament de la política més gran de la qual ja hi havia, com destaquen els *trinqueters*: "... És política..., quan entra la política ho fa tot un d'això..."

Com ressalta Sanmartín (1999), el poble valencià ha configurat un model cultural sense la direcció de l'aristocràcia ni la burgesia. Al llarg de la història, com hem vist en la primera etapa, hi ha hagut un divorci entre els interessos de les elits valencianes i els del poble. L'obsessió per la terra i el treball com a horitzons immediats per part del poble, que necessitava fer front a la seua expansió demogràfica, no interessava a les elits valencianes. Això ha provocat que el fet polític, a més de connotar distància i estrangeria, tinga una valoració negativa i provoque desconfiança, contràriament al que ocorre amb la cosa econòmica.

D'altra banda, des de l'àmbit educatiu, com han destacat Martos i Torrent (2011) i Martos (2016), s'ha donat un impuls considerable a la pilota. La presència del contingut no ha parat de créixer en els diferents currículums educatius d'Educació Física, tant de Primària com de Secundària. A més, en l'any 2000 la Conselleria d'Educació, Esports i Cultura publica una ordre per la qual les escoles i instituts públics han de tindre instal·lacions de pilota. L'any 2005 es comença el programa Pilota a l'escola amb la finalitat de promoure la pràctica de la pilota a les escoles. Així i tot, en l'àmbit universitari tan sols hi ha hagut una tímida i recent entrada de la pilota dins del currículum de les Facultats de Ciències de l'Activitat Física i l'Esport. Des del 2014 la pilota forma part del currículum del grau de Ciències de l'Activitat Física en la Universitat d'Alacant. El 2016 va entrar en el mateix grau però a la Universitat de València al campus Ontinyent i, ja en el curs 2018-19, ho ha fet en la capital.

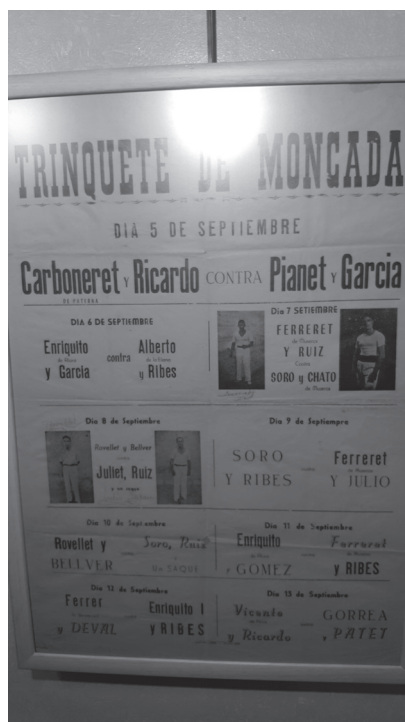
Finalment, en 2016 hi ha hagut un acostament a l'àmbit acadèmic universitari des que la Universitat de València i la Generalitat signen la creació de la Càtedra de Pilota Valenciana, l'objectiu de la qual és la realització d'accions i la posada en marxa de projectes destinats al desenvolupament de la pilota

valenciana i elaborar un banc d'idees orientades al coneixement i la difusió permanent en relació a l'esport tradicional de la pilota valenciana.

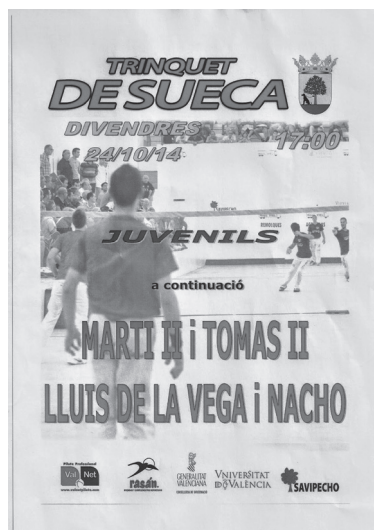
D'altra banda, en l'àmbit de l'esport espectacle i l'alt rendiment, els intents per a construir una estructura esportificada i professional han sigut constants (Durbà, 2017). Però d'entre totes les iniciatives, la més destacable ha estat la creació en 2005 d'una empresa professional de pilotaris: Val Net. Per a adaptar-s'hi a la modernitat és bastant rellevant el paper que el model de la pilota basca ha tingut en la política esportiva valenciana. De fet, Val Net, en fallida des dels seus inicis, no és més que la reproducció valenciana de les empreses de pilota basca. En aquesta tessitura, els arguments dels entrevistats denoten una condició d'inferioritat respecte als bascos pel que fa a la percepció i gestió que es fa del fenomen. El model basc ha esportificat per complet el joc (Cerdà i Mascarell, 2009), un somni recurrent d'un cert sector de la pilota valenciana: "..., sempre emulant..., la perspectiva del País Basc, perquè ells sí que ho havíem fet i funcionava." Aquest element modern que suposa la professionalització d'un esport, que només es practica en una àrea molt delimitada i xicoteta, manca, però, de l'aspecte identitari nacional.

La pilota basca, en canvi, amb una forta càrrega simbòlica i identitària, com descriu González (2005), ha sabut combinar la professionalització amb el manteniment d'un sentiment de pertinença. Per això, en tant una comunitat imaginada com inherentment limitada i sobirana (Anderson, 2006), no és estrany que els informants continuen utilitzant arguments de comparació amb la realitat basca amb la finalitat d'aconseguir la imatge social enyorada: "en el País Basc que, que ho veuen tots com el seu esport autòcton i molt considerat. Ací en València no som res..., sí que n'hi ha afició, però..." Imitant el model basc s'intenta esportificar la pràctica plenament, com expliquen Martos i Usabiaga et al. (2014), la qual cosa passa per l'estandardització o "domesticació" de la pilota. Val Net, per tant, suposa l'aposta per la modernitat en una pràctica en què encara imperava la tradició i on el pes del *trinquet*, que gestionava les partides, era determinant.

Figura 5A: Partides del "dia a dia" anys 50. Museu de Pilota del Genovés.

Figura 5B: Partida del "dia a dia" dècada 2010.

Figura 5C: Partida de pilota auspiciada per la Universitat de València.

Ultra, els poders valencians, i més concretament el conseller en aquell moment de Governació i Justícia, Serafín Castellano, va crear el Pla director (2012-2016) que, segons Agulló i Castillo (2013), va ser un impuls per a tractar de dotar la pilota d'una estructura sòlida, així com per a regularitzar i protegir l'actuació dels professionals i sectors implicats (se sobreentén *trinqueters*, Federació i Val Net), conciliant tots els interessos d'aquests estaments. Se cercava, igualment, una homogeneïtzació i, per tant, una regulació completa de les instal·lacions, així com potenciar la figura del professional en les modalitats d'escala i corda i raspall, regular les competicions oficials, garantir la transparència del joc a través de la figura del jutge federatiu i aconseguir un bon funcionament de l'estructura del món professional (en decadència i en precari des dels anys 70) a través de comitès tècnics. També s'haurien d'eliminar totes les particularitats locals que estaven en vigor en comarques i en trinquets. Aquesta homogeneïtzació, per tant, suposa l'expulsió d'allò distint. Se sobreentén, per tant, que allò que no entra en els cànons esportius no pot sobreviure.

Malgrat aquestes intencions, la gestió econòmica del fenomen, tant per banda de les institucions, com de la ja desapareguda empresa Val Net, no ha semblat mai que fora cap a l'autogestió: "El pla direc-

tor és una xarxa de vots captius... Pretenien crear una xarxa dones des de dalt i..., subvencionar totes les partides... Ha sigut un desastre... Però al mateix temps no s'ho creuen ..."

Finalment, durant l'any 2018 es crea La Fundació de la Comunitat Valenciana per la Pilota Valenciana, que és l'entitat encarregada de la gestió del món professional de l'esport autòcton, amb la intenció de, segons el propi web, dignificar el vessant professional de la pilota, elevar-la i donar l'estabilitat que l'esport dels valencians necessita. Substitueix així l'extinta Val Net i al fugaç Pla Director. Comptat i debatut, totes aquestes institucions són iniciatives per a fer ressorgir la pràctica de la minorització al fet que està sotmesa dins la globalització. Per això, també s'intenta augmentar el nombre de campionats oficials; reduint, de pas, les partides del "dia a dia."

No obstant això, es continuen jugant partides del "dia a dia", és a dir, el model empresarial i modern no ha suplantat al model premodern i tradicional, sinó que conviu amb ell (tal i com es veu a través de la figura 5). Malgrat tot, la nòmina de la qual ara gaudeixen els pilotaris, abans amb Val Net i ara amb la Fundació, la realitat és que només uns pocs tenen aquest privilegi dinerari i la precarització, a la qual la majoria dels jugadors estan sotmesos, deixa la professionalització en un estat gens encoratjador.

Finalment, dins d'aquesta política esportiva institucional, cal parar atenció a la gestió que es va fer en l'àmbit dels mitjans de comunicació. Des de dins de l'extinta televisió pública autonòmica, l'animadversió cap a la pilota ha estat evident, com comenta la periodista Tona Català (2016: 54): "Vist en perspectiva, per la direcció d'esports de la televisió pública valenciana resultava més interessant un partit de l'NBA que la final de qualsevol dels campionats importants que es feien en la pilota." Segons aquesta mateixa periodista, la degradació al fet que se sotmetia la pilota dins de la cadena era palesa: "no interessaven a ningú." Aquest menyspreu abocava a unes retransmissions que, més que promocionar, com ella diu, feien tot el contrari: "Fins i tot en alguns casos el premi per a la defenestració d'un periodista podia ser posar-lo a comentar partides de

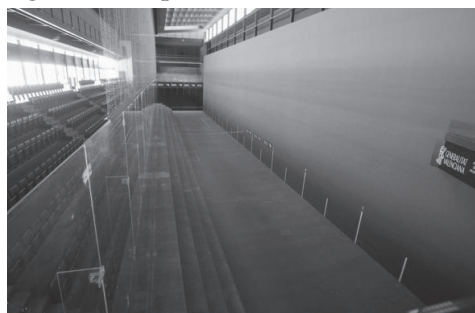

pilota”. D’acord amb aquestes declaracions Jardí i Hernández (2016: 160) diuen el següent:

...RTVV, des dels inicis de les emissions..., ha menyspreat la pilota... Mai s’ha gastat en producció específica d’aquest esport ni de cap altre autòcton, si es compara amb el saqueig perpetrat... pel futbol... Mai no ha competit pels drets de cap pilotari, ni ha patrocinat cap trofeu, ni ha participat de cap campanya de promoció de l’esport autòcton. Al contrari, ha fomentat un efecte pervers: canviar els hàbits de l’afició transformada en audiència...

Amb la televisió pública autonòmica, de fet, s’ha continuat “la política d’aparador” (de la qual el trinquet de Moncada - figura 6-, en forma part) en què es projectava una imatge desvirtuada i allunyada de la realitat. Aquest menyspreu de la televisió pública, entre altres coses, contrasta amb el paper fonamental que han tingut les televisions, tant públiques com privades, en la promoció de la pilota basca. Els següents *verbatim*s expliciten la fal·làcia que suposa que els trinquets, excepte les partides retransmeses i grans finals, sovint no arriben ni a omplir un terç del seu aforament: “En Moncà si no regalaren el 50% de les entraes no omplirien ni l’escala...”

Figura 6: Trinquet de Moncada.

La crítica interna a la televisió contrasta amb la dels propis agents de la pràctica que perceben el problema com una cosa externa: “..., la televisió i la pilota

basca nyiguen i ací, ací encara no, no han trobat la fórmula adequada.”

Aquests fets i percepcions demostren que la pràctica continua patint el menyspreu de la classe política, malgrat l’acostament que el poder hegemònic valencià havia fet. La diferència valenciana forjada en la Renaixença (descrita en la primera part dels resultats), fins i tot, ha sigut difosa a través de la sèrie de la televisió autonòmica “l’Alqueria Blanca” on un dels protagonistes és un pilotari. El regionalisme (Peris, 2015) encarnat en la crònica nostàlgica i l’exotisme innocent domesticat i pròxim, que esmentava Mira (2015), reix amb aquesta sèrie. Mostra d’aquest exotisme innocent és el fet que en 2014 es declare la pilota valenciana com a Bé d’Interès Cultural (BIC) dins d’una llei de senyals d’identitat en què també es contemplaven els bous al carrer i les bandes de música.

Al capdavant, després de totes les inversions econòmiques de l’etapa democràtica, la percepció que es té de la pilota és la d’una pràctica subvencionada que ha generat una dependència institucional manifesta. Des d’aquesta perspectiva es dona la imatge d’una ONG que necessita ajuda constant per a eixir de la perifèria en què està sumida: “Un esport completament subvencionat no és un esport que la gent estime de veres, possiblement la gent el practique perquè..., és còmode.”

Des que la cultura hegemònica, de mà de les institucions polítiques democràtiques, pren part en la gestió de la pilota, el desdeny cap a la cultura subalterna ha estat present. Els arguments de confrontació i incompatibilitat dels antics agents amb el poder polític denoten una desavinença latent. De fet, una part de la intel·lectualitat valencianista, que rebutja de ple les polítiques que s’estan duent a terme al País Valencià, ha trobat en la pilota un espai on inserir-se còmodament, atès que han desxifrat i reconstituït el significat d’aquesta manifestació per a fer-la més interessant i útil per a ells: “..., els que els agrà la pilota perquè tamé és el nostre deport (...) Saps que n’hi han aixina.”

A hores d’ara, aquesta estampa projectada pel govern dels valencians, com diu Mira (2014: 207):

..., s'ha dedicat a projectar una imatge de país basada en aparences externes, en eslògans senzills... I a més hi ha els grans esdeveniments..., coses que donen una espècie de satisfacció superficial a un sector de la població que no s'ha acostumat a reflexionar, o no se'ls ha donat la possibilitat d'acostumar-s'hi.

Dins d'aquesta conjuntura cal considerar la tesi de Mira (2015) sobre la subeducació simbòlica dels valencians com a definidora d'una identitat valenciana bàsica i amb poca consistència històrica, però profusament difosa. Sobre els trets més representatius del país un 90% cita les falles, un 80% la paella, i un 50% l'horta, la llengua i la festa dels moros i cristians. Però a la ciutat de València la llengua perd pes i és superada per la barraca i les platges. Segons Mira (2015) tenim al fallerisme com a vehicle d'un patriotisme temperamental que ha construït un complex simbòlic immediat: la Mare de Déu dels Desemparats, el Micalet, la senyera, la pólvora, el llaurador i llauradora i l'antimodernitat.

Segons Ramiro (2001) ens trobem davant un territori amb una imatge bucòlica i festiva íntimament relacionada amb els aspectes més pseudofolkòrics de la seua horta i el seu litoral. La imatge de la mar, l'horta i les taronges, les falles i la paella imprimeixen aquesta imatge tòpica i típica del País Valencià. Aquest autoestereotip coincideix amb la tesi de Mira (2015), ja que ofereix una fràgil cohesió sistemàtica de la identitat valenciana. Tenim, per tant, una comunitat que viu desproblematitzada, desvertebrada i sense fortes cohesions. És a dir, la imatge creada durant la Renaixença a mitjan s. XIX i caracteritzada per una rica horta, jardins de flors amb dones belles i on tot és festa i diversió en un "Llevant feliç", roman sòlidament assimilada per una gran part de la població valenciana del s. XXI.

Per a García Ferrando i Ariño (1998), els valencians estan instal·lats, en major mesura que els espanyols d'altres comunitats, en la cultura de la satisfacció, que es pot considerar hereva i alhora integrant de l'epicureisme i del ludisme mediterrani.

En conclusió, aquesta nova projecció institucional de la pilota valenciana s'encarna, més aviat, en una reidentificació banal. La gènesi d'aquesta categoria cal cercar-la en el nacionalisme banal de Billig (1995). Segons aquest autor, les imaginacions nacionals, és a dir, els hàbits, creences i signes nacionals es concreten d'una manera banal, és a dir, quotidians, rutinaris, trivials i endèmics.

Pensem que, com encertadament diu Roger Bartra (2005), ací entra en joc el component melancòlic pel qual la cultura moderna valenciana inventa el seu paradís perdut i en el seu nou imaginari incorpora la pilota, a més de la llengua pròpia, tal com es naturalitza en la serie televisiva "l'Alqueria Blanca" (figura 7).

L'univers de la pilota valenciana ha sobrevingut un bé simbòlic dins del camp polític i de les classes socials que intenten donar sentit a la pràctica. Així i tot, els resultats mostren que el que hi ha hagut és un nacionalisme banal, com contrasten les dades de la gestió institucional respecte tant als mitjans de comunicació com a la política de conservació del joc.

Figura 7: Protagonista de "l'Alqueria Blanca"

3. CONCLUSIONS

Hem vist com, en la primera etapa, la desídia i el rebuig cap a la pilota havia estat la tònica predominant, mentrestant, en la segona, fruit dels processos que caracteritzen les societats modernes, la pràctica es valora. La pregunta a fer-nos, doncs, és 'quines són les conseqüències d'aquest procés?'

Des de la política institucional, com s'ha plasmat,

no s'ha dit tota la veritat tenint en compte els trinquets en desús, les xifres d'usuaris o la demanda social de la pràctica. Aquestes, són dades objectives i tangibles, més enllà, de la imatge projectada. A més, els intents perquè la pilota siga un producte empresarial d'èxit no és que hagen fracassat, sinó que han estat poc plausibles.

En definitiva, la política valenciana s'ha dedicat a invertir recursos econòmics sense preocupar-se pel fenomen, és a dir, sense parar atenció al fet que estiguera viva, la qual cosa esdevé en una qüestió antropològica cabdal. D'aquesta manera, la pilota s'ha convertit en una pràctica encara més endogàmica i més residual. L'analogia de les biblioteques sense llibres amb els trinquets sense espectadors il·lustra la situació d'uns llocs que, en molts casos, han perdut la seua semanticitat. El fet és que s'han construït trinquets municipals i instal·lacions escolars per a la pràctica de la pilota sense que hi haguera una demanda d'ús per a jugar ni una identificació amb la pràctica.

Això, precisament, és el que no s'ha tingut en compte quan s'ha intentat imitar el model basc a l'hora de decidir quina política esportiva seguir. D'altra banda, els bascos, igual que els catalans, els flamencs, o els escocesos tenen una consciència identitària forta i, per això, la pilota basca, entre altres elements com la llengua o el territori, articula el seu imaginari col·lectiu; això, com hem vist, no passa en el territori valencià. Contràriament, les condicions històriques des de la Renaixença fins ara articulen uns senyals d'identitat d'allò més banals. Cal tindre en compte el substrat que hi havia sota aquesta construcció simbòlica. Tal i com s'ha estudiat l'imaginari simbòlic construït durant aquest període històric, ausades, ha afavorit tota un sèrie de despropòsits que desacrediten l'intervencionisme institucional arran del període democràtic.

La gestió institucional de la pilota valenciana articula tot un discurs identitàri que retrata la societat valenciana i que no s'allunya dels tòpics que, amb tanta eficàcia, estableixen la identitat valenciana.

L'intent, per tant, de forjar un projecte identitàri a través de la pilota en una societat tan fragmentada com la valenciana és bastant utòpic. No obstant

això, les pugnes polítiques per a controlar pràctiques que doten d'història i identitat estan més presents que mai.

Estem, per tant, davant una apropiació, per part de la classe hegemònica, dels records culturals i les tradicions, cosa que, a principis de segle XX, només es feia a través dels sainets i dels jocs florals. Ara, és el torn del joc de pilota.

4. BIBLIOGRAFIA

- AGULLÓ, R. y AGULLÓ, V. (2009). *El joc de pilota a través de la premsa valenciana 1790-1909*. València: Diputació de València y Federació de Pilota Valenciana.
- AGULLÓ, V. y CASTILLO, B. (2013). "El joc de pilota: l'esport rei dels valencians". *Revista valenciana d'Estudis Autònomic*, 58(2): 75-95.
- ANDERSON, B. (2006). *Imagined communities*. London. N.Y.: Verso.
- BARTRA, R. (2005). *La jaula de la melancolia*. México D.F.: DeBolsillo.
- BAUMAN, Z. (2003). *Modernidad líquida*. Madrid. S.L Fondo de cultura.
- BECK, U., GIDDENS, A. y LASH, S. (1997). *Modernización reflexiva. Política, tradición y estética en el orden social moderno*. Madrid: Alianza editorial.
- BILLIG, M. (1995). *Banal nationalism*. London: Sage.
- BOSCH, J. A. (2014). "Los orígenes del deporte en Valencia (1850-1931). De la tradición a la modernidad". *Materiales para la Historia del Deporte*, 12: 87-98.
- BOURDIEU, P. (1991). *El sentido práctico*. Madrid: Taurus.
- CATALÀ, T. (2016). "Periodisme i pilota valenciana", en V. Agulló, G; González; J. Gómez (Coords.), *La pilota valenciana, Pràctica ciència i codi*. València: Universitat de València, 153-156.
- CASTELLS, M. (1998). *La era de la información. Economía Sociedad y Cultura. Vol II El poder de la Identidad*. Madrid: Alianza.
- CERDÀ, P. y MASCARELL, P. (2009). *La revolució Va de Bo*. València: PUV.
- DURBÀ, V. (2017). "Desafiament de la modernitat. Cas de la pilota al País Valencià".

- Tesi doctoral. Palma de Mallorca. Universitat de les Illes Balears.
- FLOR, V. (2011) *Noves glòries a Espanya*. Catarroja: Afers.
- GARCÍA CANCLINI, N. (1984). "Gramsci con Bourdieu. Hegemonía, consumo y nuevas formas de organización popular". *Revista: nueva sociedad*, 71: 69-78.
- GARCÍA FERRANDO, M. y ARIÑO, A. (1998). "Post-materialismo e identidad colectiva en la Comunidad Valenciana". *Revista Valenciana d'Estudis Autònoms*, 24(3): 49-67.
- GARCIA FRASQUET, G. (2013). "El joc de pilota, patrimoni cultural valencià", en VAA. *Faixa Roja, faixa blava*. València: Museu Valencià d'Etnologia, 48-53.
- GIDDENS, A. (1991). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- GÓMEZ, J. (2016). "Percepcions socials al voltant de la pilota valenciana: de l'estigma a l'estima", en V. Agulló; G. González (Coords.). *La pilota valenciana. Pràctica ciència i codi*. València: Universitat de València, 255-261.
- GONZÁLEZ, O. (2005). *La pelota vasca. Un ritual, una estètica*. Bilbao: Muelle de Uriarte.
- JARDÍ, M. i HERNÁNDEZ, J. (2016). "El retorn de Buffalo Bill: el tancament de TVW aboca la pilota valenciana de nou a la precarietat del segle XX", en V. Agulló; G. González; J. Gómez. (Coords.). *La pilota valenciana. Pràctica ciència i codi*. València: Universitat de València, 157-163.
- MARTOS, D. i TORRENT, G. (2011). *Pilota Valenciana. Propostes didàctiques per ensenyar i aprendre el nostre joc*. Paiporta: Denes Editorial.
- MARTOS, D. i USABIAGA, O. (2014). Los juegos directos de pelota vascos y valencianos y el proceso de conversión en deporte: Una aproximación cualitativa. *Revista de historia del deporte*. 7(2), 1-32.
- MARTOS, D. (2016). La pilota valenciana en l'educació primària, secundària i universitària: un desafiament ineludible. En V. Agulló, G. González y J. Gómez (Coord.). *La pilota valenciana. Pràctica ciència i codi* (pp. 139-144). València: Universitat de València.
- MILLO, LL. (1976). *El trinquet*. València: Prometeo.
- MILLO, LL. (1982). *El joc de pilota*. València: Quaderns 3 i 4.
- MIRA, J. F. (2014). *La condició valenciana*. Alzira (València): Bromera.
- MIRA, J. F. (2015) *La nació dels valencians*. Barcelona: Pòrtic.
- PÉREZ, J. (2016). "El món de la pilota i la ruralitat", en V. Agulló; G. González; J. Gómez, (Coords.). *La pilota valenciana. Pràctica ciència i codi*. València: Universitat de València, 237-243.
- PERIS, À. (2015). "La identitat valenciana regionalista a través de la ficció televisiva l'alqueria blanca". *Arxius*, 32: 225-240.
- RAMIRO, E. (2001). "Cercant la realitat: un país distorsionat". *Treballs de la SCG*, 52: 115-116.
- SANMARTÍN, R. (1999) *Valores culturales*. Granada: Comares.
- SHUSTERMAN, R. (2000). *Pragmatist Aesthetics: Living Beauty, Rethinking Art*. New York: Rowman & Littlefield Publishers.